

ANNA PŁOŃSKA

ORCID: 0000-0003-1191-7407

Uniwersytet Wrocławski

PROBLEMATYKA RACJONALIZACJI KAR ZA WYKROCZENIA

Abstrakt: Przedmiotem niniejszego opracowania jest zagadnienie racjonalizacji kar orzekanych na gruncie prawa wykroczeń. Autorka zwięźle przedstawia dyrektywy i zasady wymiaru poszczególnych kar za wykroczenia oraz wskazuje na potrzebę wprowadzenia zmian w tym zakresie. Przedstawione rozważania zasadniczo prowadzą do konstatacji, iż w obliczu nieuchronnej gruntowej nowelizacji unormowań kodeksu wykroczeń korzystne z punktu widzenia usprawnienia systemu kar za wykroczenia wydaje się nie tylko podnoszone przez doktrynę wyeliminowanie kary aresztu i pozostawienie do dyspozycji sędziego jedynie zastępczej kary aresztu w przypadku niewykonania innych kar, lecz także wyeliminowanie kary o charakterze symbolicznym, jaką jest nagana. Nadto autorka zauważa konieczność podwyższenia granic kary grzywny, które pozostają na niezmiennym poziomie od blisko ćwierćwiecza, oraz proponuje szersze zastosowanie kary ograniczenia wolności.

Słowa kluczowe: prawo wykroczeń, kara, areszt, ograniczenie wolności, grzywna, nagana, racjonalizacja kary

W 2021 roku mija 50 lat od uchwalenia aktualnie obowiązującej ustawy z dnia 20 maja 1971 roku — Kodeks wykroczeń¹. Mimo że była ona wielokrotnie nowelizowana, w doktrynie potrzeba gruntowej nowelizacji prawa wykroczeń była częstokroć podnoszona. Również obecnie nie cichną głosy postulujące kompleksowe zreformowanie tej dziedziny prawa. W skrajnych propozycjach poszukiwania optymalnych rozwiązań odnośnie do przyszłego kształtu prawa wykroczeń wysuwana jest nawet sugestia ewentualnej rezygnacji z wykroczeń jako kategorii czynów karalnych. Jednak ze względu na ugruntowaną tradycję prawa wykroczeń w zakresie polityki legislacyjnej i karnej ten scenariusz nie wydaje się właściwy ani możliwy do zrealizowania. Bez wątplenia jednak jednym z głównych aspektów zmian wymagających rozważenia jest obszar materialnej strefy wykroczeń².

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 821.

² J. Jakubowska-Hara, *Czy prawo wykroczeń powinno być nadal samodzielną dziedziną prawa?*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae. Księga Jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020, s. 461, 473.

W kontekście postulowanych ewentualnych nowelizacji w zakresie odpowiedzialności za wykroczenia warto pochylić się nad problematyką racjonalności obowiązujących obecnie kar za wykroczenia.

Kara definiowana jest jako środek przymusu państwowego stosowanego przez sąd wobec sprawców zamachów na porządek prawny, które uznane są za społecznie szkodliwe i zagrożone sankcją karną w ustawie. Kara jest podstawowym środkiem przeciwdziałania wykroczeniom oraz podstawowym środkiem reakcji na nie. Prawo karania zaś jest rozumiane jako prawo do ustanawiania kar za zachowania naruszające normy prawne i stanowi jeden z elementów składających się na suwerenność państwa³. Pomimo licznych nowelizacji kodeksu wykroczeń zarówno ogólne, jak i szczególne dyrektywy wymiaru kary w zasadzie obowiązują w pierwotnie ukształtowanej postaci⁴. Wymierzanie kar, zgodnie z zasadą *nulla poena sine culpa*, opiera się na winie, co wskazuje, że są one środkiem odpowiedzialności osobistej⁵. Oprócz kar ustawodawca przewiduje wiele innych środków reakcji na wykroczenia. Należą do nich nie tylko środki karne, lecz także środki oddziaływania wychowawczego i środki oddziaływania społecznego. Istnienie różnorodnych instrumentów jest uzasadnione w doktrynie prawa wykroczeń wyrażającą się w nakazie prawnej reakcji na czyn zasadą celowości ścigania i karania sprawcy, która nie musi być reakcją ściśle penalną. Specyfika prawa wykroczeń, przez swoje powiązania z prawem administracyjnym, nie pozwala na przyjęcie modelu karania opartego wyłącznie na środkach penalnych na wzór kodeksu karnego, co ma swoje uzasadnienie w stosowaniu środków oddziaływania wychowawczego czy też środków oddziaływania społecznego⁶. Obowiązek prawnej reakcji organu na wykroczenie jest jedną z zasad procesowych. Przede wszystkim rozważa się jednak możliwość zastosowania środka oddziaływania o charakterze wychowawczym, a dopiero w dalszej kolejności — zastosowanie środka penalnego⁷.

Pozostając wszakże w obszarze problematyki racjonalizacji kar za wykroczenia, należy wskazać, że w rozumieniu *Słownika języka polskiego* racjonalizacja rozumiana jest jako „działania zmierzające do usprawnienia czegoś w celu osiągnięcia jak największych korzyści”⁸. Podobnie *Słownik współczesnego języka polskiego* definiuje racjonalizację jako „wprowadzanie zmian prowadzących do

³ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, [w:] *Racjonalna reforma prawa karnego*, red. A. Zoll, Warszawa 2001, s. 297.

⁴ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 5. *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2015, s. 340.

⁵ A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2012, s. 76–77.

⁶ J. Jakubowska-Hara, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 202.

⁷ T. Grzegorzczak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013, s. 99.

⁸ *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2000, s. 406.

poprawy funkcjonowania czegoś; usprawienie”⁹. Zatem w odniesieniu do systemu kar za wykroczenia racjonalizację winno się rozumieć jako jego usprawienie w celu jak najlepszej realizacji funkcji i celów, jakie kary za wykroczenia powinny spełniać.

Wymiar kary za wykroczenia współkształtowany jest przez szereg czynników, które należy oceniać we wzajemnym powiązaniu. Ustawodawca w zakresie wymiaru kary za wykroczenia wyróżnia w art. 33 k.w. nie tylko dyrektywy i zasady wymiaru kary, lecz także *expressis verbis* wskazane okoliczności łagodzące i obciążające, które mogą wprost oddziaływać na stopień dolegliwości kary wymierzonej za wykroczenie¹⁰. Istota kary w prawie wykroczeń sprowadza się do ujemnej reakcji społecznej na czyn karygodny, zawierającej pewną dolegliwość dla ukaranego, dotyczącą go w jego dobrach. Z kolei celem kary jest osiągnięcie założonego przez ustawodawcę skutku w postaci zrealizowania celów prewencji ogólnej i prewencji szczególnej oraz sprawiedliwej odpłaty za popełnione wykroczenie. Powyższe cele znajdują swoje odzwierciedlenie w treści art. 33 § 1 k.w. Zgodnie z tym artykułem organ orzekający wymierza karę wedle swojego uznania, w ustawowych granicach przewidzianych za dane wykroczenie, oceniając stopień społecznej szkodliwości czynu i biorąc pod uwagę cele kary w zakresie społecznego oddziaływania oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do ukaranego. Powyższe cele mogą być osiągnięte w różnoraki sposób. Tradycyjnie wymienia się tu odstraszenie, wychowanie czy też unieszkodliwienie prowadzące w konsekwencji do zapobieżenia popełnianiu wykroczeń¹¹. Zgodnie z powyższym przepisem ustawodawca nakazuje organom orzekającym kierowanie się wiodącą dyrektywą sprawiedliwościową, oznaczającą głównie współmierność kary do stopnia społecznej szkodliwości czynu. Jednocześnie organy orzekające powinny kierować się dyrektywą prewencji ogólnej — utożsamianą z realizacją celów kary w zakresie jej społecznego oddziaływania, rozumianego jako ugruntowanie w społeczeństwie przekonania o ochronie pewnych wartości i o należytej reakcji na popełnianie wykroczeń — oraz dyrektywą prewencji szczególnej — odnoszącą się do celów zapobiegawczych i wychowawczych, które kara ma osiągnąć wobec ukaranego¹². Powyższe cele kary są realizowane zarówno na etapie zagrożenia ustawowego, jak i wymiaru kary oraz jej wykonywania¹³. Artykuł 33 § 1 k.w. określa dwie istotne zasady wymiaru kary w postaci zasady sędziowskiego uznania oraz zasady ustawowej określo-

⁹ Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa 1996, s. 927.

¹⁰ A. Kania, *Okoliczności łagodzące oraz obciążające przy wymiarze kary za wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2, s. 61.

¹¹ M. Bojarski, [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012, s. 92.

¹² W. Radecki, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 319.

¹³ A. Marek, *op. cit.*, s. 78.

ści kary. Wskazane w art. 33 § 1 k.w. dyrektywy wymiaru kary stanowią pewne ogólne wytyczne co do wymiaru kary. Szczegółowe okoliczności wymiaru kary za wykroczenia zostały ujęte w art. 33 § 2 k.w. Można je zakwalifikować jako okoliczności dotyczące czynu sprawcy (rodzaj i rozmiar wyrządzonej szkody, sposób działania sprawcy), okoliczności dotyczące osoby sprawcy (właściwości, warunki osobiste i majątkowe sprawcy, jego stosunki rodzinne, sposób życia przed popełnieniem wykroczenia i zachowanie się po jego popełnieniu), jak też okoliczności dotyczące elementów podmiotowych (stopień winy, pobudki, stosunek do pokrzywdzonego). Należy podkreślić, że powyższy zespół okoliczności wymiaru kary nie tworzy katalogu zamkniętego¹⁴. Zauważyć trzeba też, że stylizacja przepisu art. 33 § 1 i 2 k.w. odnosi się jedynie do sądu, nie ma zatem zastosowania do grzywnien nakładanych w drodze postępowania mandatowego¹⁵. Dodatkowo w art. 33 § 3 k.w. ustawodawca wskazuje na otwarty katalog okoliczności łagodzących, do których należą w szczególności działanie pod wpływem ciężkich warunków rodzinnych lub osobistych sprawcy wykroczenia, działanie sprawcy wykroczenia pod wpływem silnego wzburzenia wywołanego krzywdzącym stosunkiem do niego lub do innych osób, działanie z pobudek zasługujących na uwzględnienie, prowadzenie przez sprawcę nienagannego życia przed popełnieniem wykroczenia i wyróżnianie się spełnianiem obowiązków, zwłaszcza w zakresie pracy oraz przyczynienie się lub staranie się sprawcy o przyczynienie się do usunięcia szkodliwych następstw swego czynu. Do okoliczności obciążających z kolei ustawodawca w art. 33 § 4 k.w. zalicza w szczególności działanie sprawcy w celu osiągnięcia bezprawnej korzyści majątkowej, działanie w sposób zasługujący na szczególne potępienie, uprzednie ukaranie sprawcy za podobne przestępstwo lub wykroczenie, chuligański charakter wykroczenia, działanie pod wpływem alkoholu, środka odurzającego lub innej podobnie działającej substancji lub środka, popełnienie wykroczenia na szkodę osoby bezradnej lub osoby, której sprawca powinien okazać szczególne względy, oraz popełnienie wykroczenia we współdziałaniu z małoletnim. Pierwotnie okoliczności te zostały wprowadzone do unormowań kodeksu wykroczeń jako narzędzia do stosowania przez kolegia do spraw wykroczeń. Sytuacja ta zmieniła się po wejściu w życie ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 roku — Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁶. Jednak mimo że w sprawach o wykroczenia orzekają wyłącznie sędziowie i że w doktrynie zgłaszano postulat *de lege ferenda* za analogicznym do unormowań kodeksu karnego ujęciem okoliczności wpływających na wymiar kary, pozostawiono powyższy katalog okoliczności łagodzących i obciążających, uznając, iż są one moralnie uzasadnione¹⁷.

¹⁴ T. Bojarski, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Bojarski, Gdańsk 2020, art. 33, nb 2–3 i 8.

¹⁵ T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 143–144.

¹⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 729 ze zm.

¹⁷ W. Radecki, *op. cit.*, s. 317–318.

Katalog kar przewidzianych za wykroczenia w art. 18 k.w. został uszeregowany według abstrakcyjnego stopnia dolegliwości, począwszy od najsurowszej kary aresztu, następnie kary ograniczenia wolności, grzywny aż po naganę. Na gruncie prawa wykroczeń ustawodawca operuje karami o charakterze kryminalnym, które w dużej mierze są rodzajowo takie same jak w prawie karnym powszechnym i prawie karnym skarbowym¹⁸. W kodeksie wykroczeń odpowiednikiem kary pozbawienia wolności jest areszt wymierzany na czas od 5 do 30 dni. Jest to w zasadzie kara, która w doktrynie budzi najwięcej kontrowersji. Na etapie wykonywania kary nie ma rozróżnienia na karę pozbawienia wolności i karę aresztu z uwagi na uznawanie przez polski system penitencjarny jednolitej kary pozbawienia wolności¹⁹. W praktyce stosowanie kary aresztu jest znacznie ograniczone przez dyrektywę ujętą w art. 35 k.w. W świetle brzmienia tego przepisu nie ma *in principio* możliwości orzeczenia kary aresztu za wykroczenie popełnione nieumyślnie, nawet gdy ustawa przewiduje odpowiedzialność za tego rodzaju zachowanie sprawcy wynikającą z art. 5 k.w.²⁰ Wedle założeń ustawodawcy za każdym razem, gdy ustawa przewiduje karę aresztu alternatywnie z inną karą, areszt może być orzeczony wyłącznie w przypadku umyślnego popełnienia czynu, a jednocześnie waga czynu przemawia za jego orzeczeniem lub okoliczności sprawy świadczą o demoralizacji sprawcy albo sposób jego działania zasługuje na szczególne potępienie. W praktyce dyrektywa z art. 35 k.w. dotyczy wszystkich wykroczeń zagrożonych karą aresztu, gdyż nie ma przepisu, który nie daje możliwości wyboru pomiędzy aresztem a inną karą.

Ograniczenie w zakresie orzekania kary aresztu, a zarazem przejaw humanitarnego podejścia do sprawcy wykroczenia, znajduje swój wyraz w art. 26 k.w. Zgodnie z tym artykułem nie ma możliwości wymierzenia kary aresztu lub zastępczej kary aresztu wobec sprawcy, którego warunki osobiste uniemożliwiają odbycie tej kary. Chodzi tu nie tylko o ściśle osobiste właściwości fizyczne i psychiczne sprawcy, lecz także o jego sytuację społeczną czy rodzinną, które uniemożliwiają odbycie kary izolacyjnej albo powodują, że jej odbycie godziłoby nadmiernie w ważne dobra osobiste sprawcy²¹. Zakaz orzekania kary aresztu wyrażony w art. 26 k.w. wpisuje się w podkreślany na gruncie prawa wykroczeń wyjątkowy charakter kary izolacyjnej²². Niemniej jednak ustawodawca pozwala na szersze stosowanie kary aresztu. Artykuł 38 k.w. przewiduje bowiem możliwość nadzwyczajnego obostżenia kary i wymierzenia kary aresztu w warunkach recydywy szczególnej wielokrotnej, choćby wykroczenie było zagrożone karą łagodniejszą. Unormowanie to odnosi się do specjalnej powrotności do wykroczenia, gdyż aby zostało zastosowane, ukarany co najmniej dwukrotnie za podobne wykroczenia

¹⁸ V. Konarska-Wrzosek, *op. cit.*, s. 341.

¹⁹ Z. Świda, [w:] *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach...*, s. 315.

²⁰ P. Gensikowski, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, art. 35, nb 5.

²¹ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1981, s. 167.

²² J. Jakubowska-Hara, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, art. 26, nb 1.

umyślne w ciągu dwóch lat od ostatniego ukarania musi popełnić ponownie podobne wykroczenie umyślne. Wcześniejsze ukarania, o których mowa, muszą być prawomocne, gdyż tylko wtedy można uznać je za będące prawnie ukaraniem danego sprawcy. Dodatkowo powinny one, jako prawomocne wyroki skazujące, zapaść przed popełnieniem przez sprawcę kolejnego podobnego wykroczenia²³. Dodać jednak należy, że podstawą instytucji recydywy szczególnej wielokrotnej może być wyłącznie prawomocny wyrok sądu, znakiem tego nie dotyczy ona kar grzywny nakładanych w drodze trybu postępowania mandatowego²⁴. Zatem, mimo deklaracji o wyjątkowym charakterze kary aresztu, ustawodawca jednocześnie rozszerzył możliwość jej stosowania, wprowadzając instytucję z art. 38 k.w. Intencją ustawodawcy uzasadniającą wprowadzenie powyższej regulacji było zrealizowanie idei zaostrenia kary wobec sprawców uporczywie popełniających wykroczenia, wobec których uprzednio wymierzone środki penalne okazały się daremne. M. Melezini wskazuje, iż w praktyce jednak uregulowanie to jest niepotrzebną repliką instytucji kodeksu karnego i nie ma uzasadnienia na gruncie prawa wykroczeń z racji braku centralnej rejestracji ukaranych za wykroczenia, umożliwiającej stwierdzenie działania sprawcy w warunkach recydywy²⁵.

Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu, będąca jedynym środkiem probacyjnym w kodeksie wykroczeń, również na gruncie prawa wykroczeń wzbudza pewne wątpliwości. Na mocy art. 42 k.w. ustawodawca przewiduje możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu na okres nie krótszy niż sześć miesięcy i nieprzekraczający roku, gdy ze względu na okoliczności popełnienia wykroczenia, właściwości i warunki osobiste sprawcy oraz jego zachowanie się po popełnieniu wykroczenia należy przypuszczać, że mimo niewykonania kary nie popełni on kolejnego podobnego przestępstwa lub wykroczenia. W przypadkach wyrządzenia wykroczeniem szkody w mieniu warunkowe zawieszenie wykonania kary może być orzeczone tylko wtedy, gdy szkoda w całości została naprawiona. Istnieją jednak ograniczenia w stosowaniu instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu. Zgodnie z art. 43 k.w. nie stosuje się jej odnośnie do sprawcy, który w ciągu dwóch lat przed popełnieniem wykroczenia był już karany za podobne przestępstwo lub wykroczenie albo popełnił wykroczenie o charakterze chulikańskim. Aczkolwiek ustawodawca w tym samym przepisie przewiduje w powyższych przypadkach wyjątek, zgodnie z którym organ orzekający może zastosować powyższą instytucję probacyjną, jeżeli uzna zawieszenie wykonania kary za celowe ze względu na wyjątkowe okoliczności. Omawiany przepis może budzić pewne kontrowersje. Jak zauważa J. Sawicki, dyspozycja art. 43 k.w. wskazuje, że intencją ustawodawcy było uelastycznianie

²³ Wyrok SN z dnia 8 listopada 2007 roku, II KK 247/07, LEX nr 340549.

²⁴ Wyrok SN z dnia 13 września 2017 roku, IV KK 55/17, LEX nr 2401082.

²⁵ M. Melezini, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6. *Kary i środki karne. Podanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010, s. 362.

przepisów w zakresie orzekania kary aresztu z punktu widzenia prewencji szczególnej. Jednakże w zakresie prewencji ogólnej wydzwięk tej regulacji nie wydaje się korzystny i może świadczyć o braku konsekwencji w działaniu ustawodawcy. Wystąpienie przesłanki negatywnej, ze względu na jej względny charakter, nie wiąże sądu w zakresie dopuszczalności zastosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu, a co najwyżej zobowiązuje do wyjaśnienia w uzasadnieniu przyczyn pominięcia zakazów określonych w art. 43 k.w., co w konsekwencji budzi pytanie o sens tej regulacji²⁶.

W aktualnym kodeksie wykroczeń kara aresztu występuje alternatywnie w 68 sankcjach kodeksowych. W praktyce zaś kara ta początkowo, to jest w latach siedemdziesiątych XX wieku, mieściła się w granicach od 1,4 do 1,8% ogółu orzekanych kar za wykroczenia. Udział ten w strukturze orzeczeń sukcesywnie się zmniejszał, a w ciągu ostatnich lat nie przekracza 0,5% ogółu orzekanych kar za wykroczenia²⁷. Znakomita większość kar aresztu orzekana jest za wykroczenia przeciwko mieniu, przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu, przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji oraz przeciwko obyczajności publicznej²⁸, z czego średnio około 70–75% orzekanych aresztów dotyczy sprawców kradzieży lub przywłaszczenia mienia z art. 119 k.w.²⁹ Z jednej strony należy podkreślić, że chociaż kara aresztu na gruncie prawa wykroczeń jest orzekana na relatywnie niedługi czas, to jest ona jednak karą izolacyjną, godzącą niewątpliwie w wolność człowieka. Wciąż aktualne jest zatem pytanie o zasadność utrzymywania kary aresztu za wykroczenia, które zasadniczo cechują się niskim stopniem społecznej szkodliwości czynu. Z drugiej zaś strony krótkoterminowość kary aresztu może nie odnieść zakładanego skutku co do ukaranego w zakresie przestrzegania przez niego norm prawnych³⁰. Uzasadniona wydaje się zatem konstatacja o niecelowości utrzymywania tak dużej liczby wykroczeń zagrożonych karą aresztu, co nie ma odzwierciedlenia w praktyce orzeczniczej³¹. Najwięcej uzasadnionych zastrzeżeń co do racjonalności kary aresztu odnosi się do jej funkcji w zakresie prewencji indywidualnej. Badania kryminologiczne wskazują bowiem, że wynikająca z krótkotrwałej izolacji tak zwana reakcja szokowa jest z reguły

²⁶ J. Sawicki, *W sprawie warunkowego zawieszenia kary aresztu*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 25, 2009, s. 102.

²⁷ M. Melezini, *op. cit.*, s. 368.

²⁸ K. Liżyńska, A. Płońska, *Uwagi na temat (bez)celowości najsurowszej restrykcji penalnej w prawie o wykroczeniach*, [w:] *Współczesne przekształcenia sankcji karnych — zagadnienia teorii, wykładni i praktyki stosowania*, red. P. Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2018, s. 352.

²⁹ J. Jakubowska-Hara, *O potrzebie zmian w prawie wykroczeń*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012.

³⁰ K. Liżyńska, A. Płońska, *Zasadność kary aresztu w polskim prawie o wykroczeniach*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, Wrocław 2015, s. 452.

³¹ K. Liżyńska, A. Płońska, *Uwagi na temat...*, s. 359.

niepotrzebna i nieuzasadniona, a wręcz nierzadko bywa szkodliwa³². W doktrynie stale obecne są głosy krytyczne odnoszące się do krótkoterminowych kar izolacyjnych. Uważa się wręcz, że taka kara jest bezużyteczna, a nawet że jej wymierzenie bardziej szkodzi wymiarowi sprawiedliwości niż całkowita bezkarność sprawcy. W związku z tym nie tylko w polskiej polityce karnej, lecz także na forum międzynarodowym poszukuje się rozwiązań umożliwiających chociażby częściową eliminację tej kary z porządku prawnego. Głównymi zarzutami kierowanymi przeciwko racjonalności krótkoterminowych kar izolacyjnych są brak pełnej realizacji celu resocjalizacyjnego, a wręcz podatność na demoralizujący wpływ środowiska więziennego, oraz niewystarczająca efektywność w zakresie zarówno prewencji ogólnej, jak i prewencji szczególnej³³.

Od dłuższego już czasu na tle marginalnej liczby orzekanych kar aresztu podnoszona jest bezzasadność utrzymywania tej kary aż w kilkudziesięciu sankcjach karnych w części szczególnej kodeksu wykroczeń. W powszechnej opinii przedstawiciele nauki prawa o wykroczeniach kara aresztu ma charakter wyjątkowy, między innymi także ze względu na świadomość ustawodawcy o jej małej skuteczności w zakresie oddziaływania wychowawczego. Z praktycznego punktu widzenia pamiętać również należy o kosztach utrzymania ukaranych karą aresztu, które z każdym rokiem wzrastają³⁴, co też zdecydowanie przemawia przeciwko jej zachowaniu. Należy za słuszne uznać postulaty wskazujące na eliminację tej kary, z utrzymaniem jednak zastępczej kary aresztu w przypadkach niewykonania innych kar.

Ograniczenie wolności jest drugą pod względem dolegliwości karą przewidzianą w art. 18 k.w. Koncepcja kary ograniczenia wolności zrodziła się na gruncie poszukiwań alternatywnych środków odnośnie do kary izolacyjnej i opierała się na, wywodzącej się z ustawodawstwa radzieckiego, karze pracy poprawczej³⁵. W odróżnieniu od dawnej kary pracy poprawczej istotą kary ograniczenia wolności, zgodnie z art. 20 § 2 k.w., jest nie tylko obowiązek wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, lecz także poddanie się rygorom w postaci zakazu zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu oraz obowiązku udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary³⁶. Ustawodawca w art. 21 § 1 k.w. doprecyzowuje, iż obowiązek nieodpłatnej, kontrolowanej pracy powinien być wykonywany w odpowiednim zakładzie pracy, placówce służby zdrowia,

³² J. Jakubowska-Hara, [w:] *Reforma...*, s. 203–204.

³³ A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności jako sankcja alternatywna wobec krótkoterminowej kary pozbawienia wolności*, [w:] *eadem, Kara ograniczenia wolności*, Warszawa 2013.

³⁴ A. Nawój-Śleszyński, S. Lelental, *Kara aresztu — uwarunkowania prawa a rzeczywistość w zakresie jej wykonywania*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, LEX.

³⁵ J. Jakubowska-Hara, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, art. 20, II, nb 4.

³⁶ W. Radecki, *op. cit.*, s. 241.

opieki społecznej, organizacji lub instytucji niosącej pomoc charytatywną lub na rzecz społeczności lokalnej, w wymiarze od 20 do 40 godzin. Z kolei w stosunku do osoby zatrudnionej, na mocy art. 21 § 2 k.w., organ orzekający, zamiast obowiązku wykonywania pracy, o której mowa powyżej, może orzec potrącenie wynagrodzenia za pracę w przedziale od 10 do 25% na rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez organ orzekający. W takim przypadku ukarany w czasie odbywania kary ograniczenia wolności nie może bez zgody sądu rozwiązać stosunku pracy. Nadto organ orzekający, wymierzając karę ograniczenia wolności, może zobowiązać ukaranego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej wykroczeniem lub przeproszenia pokrzywdzonego. Trzeba jednak pamiętać, że kara ograniczenia wolności orzekana za wykroczenia jest karą bezwzględnie oznaczoną³⁷ i trwa jeden miesiąc, zatem jej realna dolegliwość nie jest znaczna³⁸. Odnośnie do kary ograniczenia wolności również pojawiały się w doktrynie postulaty o jej usunięciu. Zastrzeżenia dotyczyły głównie negatywnej oceny jej realizacji w praktyce oraz niespełnienia przypisywanej jej funkcji kryminalno-politycznej. Z kolei za zachowaniem kary ograniczenia wolności za wykroczenia przemawiały głosy podnoszące potrzebę oddziaływania wychowawczego na sprawcę³⁹.

Podstawowym środkiem reakcji na wykroczenie tradycyjnie jest grzywna, której udział w strukturze kar orzeczonych wynosi około 90%⁴⁰. Wśród charakterystycznych cech wszystkich kar wykroczeniowych wymienia się element doraźnych bodźców negatywnych, niewielką dolegliwość oraz szybkość orzekania kary⁴¹. Grzywna jako środek reakcji na wykroczenia bez wątpienia stanowi bardzo użyteczny i wielofunkcyjny instrument polityki karnej, spełniający swoje cele zarówno penalne, jak i kompensacyjne⁴². Grzywna, wedle przepisu art. 24 § 1 k.w., wymierzana jest w wysokości od 20 do 5000 zł, chyba że ustawa stanowi inaczej. W pozakodeksowym prawie wykroczeń ustawodawca przewiduje niekiedy górną granicę kary grzywny wielokrotnie przekraczającą wspomnianą kwotę 5000 zł. Zarówno w części szczególnej kodeksu wykroczeń, jak i w pozakodeksowym prawie wykroczeń grzywna występuje samodzielnie albo w alternatywie z inną karą lub innymi karami w sankcjach wszystkich przepisów typizujących wykroczenia. Jedyne wyjątek stanowi wykroczenie natarczywego lub oszukańczego żebrania w miejscu publicznym z art. 58 § 2 k.w., które zagrożone jest

³⁷ Wyrok SN — Izba Karne z dnia 24 października 2018 roku, V KK 473/18, Legalis 1843430.

³⁸ W. Radecki, *op. cit.*, s. 241.

³⁹ J. Jakubowska-Hara, *O potrzebie...*

⁴⁰ M. Melezini, *op. cit.*, s. 45.

⁴¹ M. Grudecki, *Kara nagany i środki oddziaływania społecznego oraz środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8, s. 167–168.

⁴² J. Jakubowska-Hara, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, art. 24, II, nb 2–3, Legalis.

karą aresztu albo ograniczenia wolności⁴³. Grzywna może być orzekana jako kara samoistna i w większości w taki sposób jest wymierzana. Niemniej jednak, gdy za wykroczenie popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej wymierzono wobec sprawcy karę aresztu, oprócz niej orzeka się także grzywnę. Jest zrozumiałe, że grzywna kumulatywna może być orzekana tylko w wypadkach szczególnych, gdy zarówno czyn, jak i osobowość sprawcy za tym przemawiają. W art. 24 § 2 k.w., przewidującym obligatoryjną grzywnę oprócz kary aresztu, słusznie zastrzeżono, że można zrezygnować z jej orzekania, gdyby nie było to celowe⁴⁴. Kara grzywny stanowi dolegliwość finansową o osobistym charakterze, zatem przy jej wymiarze, zgodnie z art. 24 § 3 k.w., uwzględnia się dochody sprawcy, jego warunki osobiste i rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe. Natomiast gdyby egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynikało, że byłaby bezskuteczna, sąd może wedle art. 25 § 1 k.w. zamienić ją na pracę społecznie użyteczną, określając czas jej trwania w przedziale od tygodnia do dwóch miesięcy. Wówczas przepisy art. 20 § 2 k.w. i art. 21 § 1 k.w. stosuje się odpowiednio. Na mocy art. 25 § 2 k.w. sąd z kolei zarządza wykonanie zastępczej kary aresztu na czas nie dłuższy niż 30 dni, przyjmując, że jeden dzień tej kary jest równoważny grzywnie od 20 do 150 zł. Przesłanką zarządzenia zastępczej kary aresztu jest oświadczenie ukaranego, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy społecznie użytecznej albo uchylenie się od jej wykonania lub też, gdy taka zamiana jest niemożliwa lub niecelowa. W odniesieniu do zastępczej kary aresztu art. 27 k.w. przewiduje instytucję uwolnienia, co oznacza, że w każdym czasie sprawca może być uwolniony od zastępczej kary aresztu przez wpłacenie kwoty pieniężnej przypadającej jeszcze do uiszczenia. A jeśli grzywna została uiszczona w części, zastępcza kara aresztu zostaje odpowiednio zmniejszona. Jak zauważa W. Radecki, z dyspozycji tego przepisu wynika, że zastępcza kara aresztu nie ma na celu „wzmoczenia dolegliwości”, lecz jedynie zapewnienie wykonania kary grzywny⁴⁵. W przypadkach postulowanej eliminacji kary aresztu z jednoczesnym zachowaniem zastępczej kary o charakterze izolacyjnym ta ostatnia pełniłaby swoją funkcję zarówno w zakresie prewencji ogólnej i prewencji szczególnej, jak i w zakresie sprawiedliwości naprawczej⁴⁶. Uzasadnieniem do zrezygnowania z zasadniczej kary aresztu będzie wprowadzenie również podnoszonej od lat rezygnacji z tak zwanych czynów przepoławionych, które z uwagi na swój ogólnokryminalny wydźwięk wedle panującej w literaturze opinii powinny zostać przeniesione do kategorii występków⁴⁷.

Najłagodniejszą z kar przewidzianych za wykroczenia jest nagana, która cechuje się charakterem wychowawczym, o walorach ostrzegawczo-zapobiegaw-

⁴³ *Ibidem*, nb 1.

⁴⁴ T. Bojarski, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Bojarski, art. 24, nb 2, LEX.

⁴⁵ W. Radecki, *op. cit.*, s. 258.

⁴⁶ K. Liżyńska, A. Płońska, *Uwagi na temat...*, s. 359.

⁴⁷ J. Jakubowska-Hara, *O potrzebie...*

czych. Kara nagany ma charakter symboliczny i nie ma znaczącego zastosowania praktycznego. Jej dolegliwość sprowadza się jedynie do dolegliwości psychicznej wyrażającej się w okazaniu potępienia i dezaprobaty czynu sprawcy, nie zaś w dolegliwości fizycznej czy też materialnej⁴⁸. W związku z tym jej stosowanie może okazać się celowe jedynie do sprawców wykroczeń, którzy odznaczają się stosunkowo wysoką wrażliwością w odniesieniu do uznawanego w społeczeństwie systemu wartości⁴⁹. W aktualnym stanie prawnym kara nagany ujęta alternatywnie występuje aż w 75 sankcjach kodeksowych. W praktyce szacuje się jednak, że jest ona orzekana w około 2,7% wszystkich kar orzekanych za wykroczenia⁵⁰. Okazuje się zatem, że kara nagany jest, po karze aresztu, drugą pod względem rzadkości orzekania. Uzasadnione jest zatem pytanie o celowość utrzymywania tak szerokiego katalogu kar za wykroczenia z punktu widzenia tytułowej ich racjonalizacji. Kara nagany, zgodnie z art. 36 § 1 k.w., może być orzeczona wówczas, gdy ze względu na charakter i okoliczności czynu lub właściwości i warunki osobiste sprawcy należy przypuszczać, że zastosowanie tej kary jest wystarczające do wdrożenia go do poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego. Ustawodawca zatem przewiduje dwojakiego rodzaju przesłanki wymierzania kary nagany: podmiotowe (właściwości i warunki osobiste sprawcy) lub przedmiotowe (charakter i okoliczności czynu) — nie muszą one jednak wystąpić jednocześnie. Nadto warunkiem orzeczenia kary nagany jest, aby analiza przesłanek doprowadziła organ orzekający do przekonania o istnieniu pozytywnej prognozy wobec sprawcy. Oznacza to zatem, że w praktyce orzeczenie kary nagany jest uzasadnione w odniesieniu do sprawców przypadkowych, dla których już samo stanięcie przed sądem i fakt ukarania będą wystarczającą przestrożą na przyszłość⁵¹. Z przesłanki pozytywnej prognozy wobec sprawcy wynika również dyrektywa zakazująca orzekania kary nagany za wykroczenia o charakterze chuligańskim, które polegają na umyślnym godzeniu w porządek lub spokój publiczny albo umyślnym niszczeniu lub uszkodzaniu mienia, jeżeli sprawca działał publicznie oraz w powszechnym rozumieniu bez powodu lub z oczywiście błędnego powodu, okazując tym samym rażące lekceważenie podstawowych zasad porządku prawnego.

W doktrynie pojawiają się także koncepcje odnoszące się do racjonalizacji kary nagany. Z uwagi bowiem na niewystarczającą realizację funkcji ochronnej i sprawiedliwościowej oraz brak dolegliwości fizycznej i materialnej, a jedynie nieznaczną dolegliwość psychiczną, pełniącą funkcję wychowawczo-prewencyjną, proponowane są rozwiązania takie jak wyeliminowanie nagany jako kary za wy-

⁴⁸ M. Grudecki, *op. cit.*, s. 164.

⁴⁹ M. Melezini, *op. cit.*, s. 377.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 379–380; A. Płońska, [w:] *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach...*, s. 334.

⁵¹ W. Radecki, *op. cit.*, s. 339–340.

kroczenia bądź też utworzenie rejestru kar za wykroczenia, czego efektem byłoby zwiększenie jej dolegliwości⁵².

J. Jakubowska-Hara wskazuje, iż uchwalony w 1971 roku kodeks wykroczeń, mimo gruntownej nowelizacji z 1998 roku, jest aktem pochodzącym z „innej epoki” i trudno go uznać za dopasowany do współczesnych warunków społecznych i wymogów legislacyjnych⁵³. Problematyka racjonalności kar za wykroczenia ściśle wiąże się z szerokim zakresem potrzeby zreformowania prawa wykroczeń. W obliczu bowiem mocno zauważalnej tendencji konwersji niektórych wykroczeń w tak zwane delikty administracyjne nieuchronne stają się nowe podejście do kształtu prawa wykroczeń i przede wszystkim dostosowanie do współczesnych realiów, zwłaszcza materialnego prawa wykroczeń. Rozstrzygnięcie kwestii charakteru czynów uznawanych za wykroczenia ma kluczowe znaczenie nie tylko dla przyszłego systemu sankcji prawnych, lecz także dla zasad odpowiedzialności⁵⁴. Nie ulega wątpliwości, że działania ustawodawcy przekonują o konieczności nowego spojrzenia na zakres penalizacji prawa wykroczeń⁵⁵.

Przeważającą karą wymierzaną za wykroczenia jest kara grzywny, która stanowi ponad 90% i jest najbardziej efektywną karą. Jednak należy podnieść, że od lat przedział kary grzywny ujętej w kodeksie wykroczeń pozostaje na niezmiennym poziomie od 20 do 5000 zł, co trzeba ocenić krytycznie. Analiza ewolucji zmian w zakresie modyfikacji przedziału kary grzywny z art. 24 k.w. orzekanej za wykroczenia wskazuje, że jej aktualny przedział obowiązuje od 1998 roku⁵⁶, czyli od 23 lat. Wcześniej wymiar kary był nowelizowany w latach 1982⁵⁷, 1985⁵⁸, 1990⁵⁹ i 1992⁶⁰. Zmodyfikowanie kary grzywny przewidzianej w kodeksie wykroczeń w sposób dostosowujący jej wymiar do współczesnych realiów winno być naturalnym zabiegiem ustawodawcy. Utrzymywanie kary grzywny na niezmiennym poziomie jest tym bardziej niezrozumiałe, że w ustawach szczególnych, stanowiących pozakodeksowe prawo wykroczeń, nierzadko są one dużo wyższe.

⁵² M. Grudecki, *op. cit.*, s. 185.

⁵³ J. Jakubowska-Hara, *O potrzebie...*

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ M. Bojarski, *Ewolucja prawa o wykroczeniach w opinii Profesora Jana Skupińskiego*, [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych *et al.*, Warszawa 2013, s. 660.

⁵⁶ Na mocy art. 1 pkt 16 lit. a) ustawy z dnia 28 sierpnia 1998 roku o zmianie ustawy — Kodeks wykroczeń, ustawy — Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy — Kodeks pracy i niektórych innych ustaw, Dz.U. z 1998 r. Nr 113, poz. 717.

⁵⁷ Na mocy art. 2 § 1 pkt 4 ustawy z dnia 26 maja 1982 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1982 r. Nr 16, poz. 125.

⁵⁸ Na mocy art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 10 maja 1985 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1985 r. Nr 23, poz. 100.

⁵⁹ Na mocy art. 5 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 28 września 1990 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1990 r. Nr 72, poz. 422.

⁶⁰ Na mocy art. 4 pkt 4 ustawy z dnia 28 lutego 1992 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1992 r. Nr 24, poz. 101.

Podobnie dzieje się w przypadkach wykroczeń konwertowanych w tak zwane delikty administracyjne, co do których nowe administracyjne kary pieniężne także są dużo surowsze niż kary grzywny poprzednio obowiązujące za ten sam czyn.

Podsumowując, w obliczu koniecznej potrzeby zreformowania prawa wykroczeń i dostosowania kodeksu wykroczeń do aktualnych wyzwań społecznych i legislacyjnych zasadne wydaje się przeorganizowanie sankcji karnych orzekanych za wykroczenia. Jak wskazano w niniejszym opracowaniu, nie jest racjonalnym rozwiązaniem utrzymywanie kary aresztu. Utrzymywanie bowiem najsurowszej restrykcji penalnej w postaci krótkoterminowej kary izolacyjnej w kilkudziesięciu przypadkach wykroczeń nie jest zasadne i nie ma przełożenia na jej praktyczny wymiar. Niemniej jednak, podkreślając wyjątkowy charakter aresztu, należałoby go utrzymać w formie zastępczej kary aresztu, która byłaby stosowana w przewidzianych w ustawie przypadkach niewykonania kar wolnościowych, a jednocześnie pełniłaby swoją funkcję zarówno w zakresie sprawiedliwości naprawczej, jak i prewencji szczególnej i prewencji ogólnej. Rozwiązanie to zyskałoby na swojej racjonalności przy jednoczesnym przeniesieniu niektórych czynów zabronionych z kategorii wykroczeń do kategorii występków⁶¹. W ramach postulowanych zmian należałoby także zaproponować eliminację kary o symbolicznym charakterze, jaką jest nagana. Bez wątpienia główną restrykcją na gruncie prawa wykroczeń pozostaje grzywna. Niemniej jednak należy poważnie rozważyć dopasowanie jej wymiaru do współczesnych warunków i postulować o zwiększenie jej dolegliwości przynajmniej do przedziału od 50 do 10 tys. zł. Z punktu widzenia racjonalizacji kar za wykroczenia wydaje się też słuszne większe zastosowanie kary ograniczenia wolności. Wszak obecnie kara ograniczenia wolności w opcji potrącenia wynagrodzenia za pracę, stosowana wobec osoby zatrudnionej zamiast obowiązku nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne, staje się karą nieco zbliżoną do grzywny. Kara ograniczenia wolności za wykroczenia w podstawowej formie obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne ma niezwykle istotne oddziaływanie wychowawcze na sprawcę. Przy założeniu, że kara aresztu zostałaby usunięta z katalogu kar przewidzianych za wykroczenia, wydaje się słuszne rozważenie zmodyfikowania formy kary ograniczenia wolności analogicznie do modelu przyjętego na gruncie kodeksu karnego lub rozszerzenie jej wymiaru czasowego przykładowo do trzech miesięcy.

THE ISSUE OF RATIONALIZING PETTY OFFENCES PENALTIES

Summary

The subject of this paper is the rationalization of penalties imposed on the basis of petty offences law. The author briefly presents the directives and rules of imposing specified petty offences

⁶¹ K. Liżyńska, A. Płońska, *Uwagi na temat...*, s. 359.

penalties and points out to the need to introduce changes in this area. The presented considerations lead to the conclusion that, in the face of the inevitable thorough amendments to the provisions of the petty offences code, the favorable solutions seem to be not only eliminating the basic arrest penalty and maintaining a substitute arrest penalty, but also eliminating the reprimand as the mildest penalty for petty offences. Moreover, the author indicates the necessity to increase the limits of the fine penalty and proposes a wider application of restriction of liberty penalty.

Keywords: petty offences law, punishment, detention, restriction of liberty, fine, reprimand, rationalization of punishment

BIBLIOGRAFIA

- Bojarski M., [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012.
- Bojarski M., *Ewolucja prawa o wykroczeniach w opinii Profesora Jana Skupińskiego*, [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska Warszawa 2013.
- Bojarski T., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Bojarski, Gdańsk 2020.
- Gensikowski P., [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Grudecki M., *Kara nagany i środki oddziaływania społecznego oraz środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8.
- Grzegorzczak T., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013.
- Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1981.
- Jakubowska-Hara J., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Jakubowska-Hara J., [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Jakubowska-Hara J., *Czy prawo wykroczeń powinno być nadal samodzielną dziedziną prawa?*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae. Księga Jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020.
- Jakubowska-Hara J., *O potrzebie zmian w prawie wykroczeń*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Kania A., *Okoliczności łagodzące oraz obciążające przy wymiarze kary za wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2.
- Konarska-Wrzołek V., [w:] *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, t. 5. *System Prawa Karnego*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2015.
- Liżyńska K., Płońska A., *Uwagi na temat (bez)celowości najsurowszej restrykcji penalnej w prawie o wykroczeniach*, [w:] *Współczesne przekształcenia sankcji karnych — zagadnienia teorii, wykładni i praktyki stosowania*, red. P. Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2018.
- Liżyńska K., Płońska A., *Zasadność kary aresztu w polskim prawie o wykroczeniach*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łuczak, Wrocław 2015.
- Marek A., *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2012.
- Melezini M., [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6. *Kary i środki karne. Podanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010.
- Nawój-Śleszyński A., Lelental S., *Kara aresztu — uwarunkowania prawa a rzeczywistość w zakresie jej wykonywania*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017.

- Ornowska A., *Kara ograniczenia wolności jako sankcja alternatywna wobec krótkoterminowej kary pozbawienia wolności*, [w:] A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności*, Warszawa 2013.
- Radecki W., [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Sawicki J., *W sprawie warunkowego zawieszenia kary aresztu*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 25, 2009.
- Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2000.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
- Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, [w:] *Racjonalna reforma prawa karnego*, red. A. Zoll, Warszawa 2001.